

Abstract:

One of the principles and foundations that cause the knowledge of the scientific method of hadith scholars in compiling and how they deal with and use the narrations is to study their method in hadith books. One of the hadith books is important due to its antiquity and precedence. Because this book is one of the authoritative books and one of the important sources of Shiite narration. What makes this research important is that it is enough to model Shiite narration books in compiling hadith from books. This article seeks to answer the question, what methods did the late Kline use in formulating sufficient principles? The present article is an analytical, documentary, library that, in a summary with documents, concludes that it has sufficient principles in compiling a sufficiently honorable book, methods such as: bibliography of hadiths, expression of the complete document of hadith, avoidance From narration to meaning, introduction of narrator, hearing, trinity, meaning, some of my companions, brevity in quoting the document, unknown phrases in the document, offering hadith to the Qur'an, avoiding harmful narrations, not narrating conflicting narrations, quoting verses, explaining hadiths, He has used the explanations of the companions, the narration of the non-infallible and the narration of the hadiths which are not explicitly mentioned in the name of the infallible. With the aim of scientifically explaining the methodology of compiling clinical hadiths in Al-Kafi, the obtained result will be provided to hadith scholars.

روش شناسی تدوین احادیث کلینی در الکافی

هاشم مجتهدی^۱

مجتبی جلالی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۲/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۵/۱۸

چکیده

یکی از اصول و مبانی که باعث شناخت روش علمی دانشمندان حدیث در تدوین و نحوه برخورد و استفاده آنها از روایات می‌باشد، بررسی روش آنها در کتابهای حدیثی است. یکی از کتابهای حدیثی با توجه به قدمت و تقدم آن مورد اهمیت می‌باشد کتاب شریف اصول کافی نوشته محمد بن یعقوب کلینی می‌باشد. چرا که این کتاب یکی از کتابهای معتبر و از منابع مهم روایی شیعه می‌باشد. آن چه سبب اهمیت این پژوهش می‌شود، الگو گرفتن کتابهای روایی شیعه در تدوین حدیث از کتاب کافی می‌باشد. این نوشتار درصدد پاسخ به این سؤال است که، مرحوم کلینی در تدوین اصول کافی از چه روش‌هایی استفاده نموده است؟ نوشته حاضر با روش تحلیلی، اسنادی، کتابخانه‌ای است که در یک جمع بندی همراه با مستندات به این نتیجه می‌رسد که صاحب اصول کافی در تدوین کتاب شریف کافی، روشهایی از قبیل: کتاب بندی احادیث، بیان سند کامل حدیث، اجتناب از نقل به معنا، معرفی راوی، سماع، ثلاثیات، معنعن، عده من أصحابنا، اختصار در نقل سند، عبارات مجهول در سند، عرضه حدیث به قرآن، پرهیز از روایات مضمرة، عدم بیان روایات متعارض، استناد به آیات، شرح احادیث، بیان توضیحات اصحاب، نقل روایت از غیر معصوم و نقل احادیث که صریح به نام معصوم اشاره نشده، استفاده نموده است. با هدف تبیین دقیق علمی روش شناسی تدوین احادیث کلینی در الکافی، نتیجه به دست آمده در اختیار حدیث پژوهان قرار می‌گیرد. واژگان کلیدی: روش شناسی، کافی، کلینی، حدیث، شیعه.

^۱دانش آموخته سطح چهارم حوزه علمیه قم

^۲استادیار دانشگاه شهرکرد

۱. مقدمه

حدیث و روایت بعد از قرآن یکی از مهمترین منابع معرفتی و شناخت دین مبین اسلام است. نشر و نگارش حدیث با تمام فراز و فرودهایی که داشته، عملاً در سال ۱۰۰ قمری با دستور عمر بن عبدالعزیز مجدداً شروع به کار نمود. (سیوطی، ۱۴۲۰ ق، ص ۵۰) اندیشمندان و محدثان بنام شیعه به عنوان پیشگامان در عرصه تدوین حدیث حتی در زمان منع کتابت حدیث، در این زمینه تلاش نموده و کتابهای ماندگار و با ارزشی جهت سامان دادن احادیث شیعه تدوین نمودند.

یکی از مهم حفظ فرهنگ بشری کتابت می‌باشد که سنت خداوند هم برای حفاظت از میراث و فرهنگ به روش نوشتاری است و شاهد بر این مطلب روش و سنت انبیاء الهی می‌باشد که همواره در کنار خود کاتبانی داشته‌اند. در زندگی و زمامداری پیامبر اکرم (ص) همیشه کاتبان وجود داشته که در کنار کتابت وحی، کتابت حدیث را بر عهده داشته‌اند و در روایاتی از پیامبر (ص) به کتابت حدیث سفارش شده است. (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ ق، ص ۳۶) با گذشت زمان، سیره کتابت در بین صحابه ائمه (ع) رایج گردید تا اینکه در دوران امام صادق (ع) و امام باقر (ع) انتقال و نشر معارف به صورت کتابت و نوشتن درآمد و در این زمان اولین کتابهایی که نوشته شد، کتابهای حدیثی در ابواب مختلف بوده است.

کتاب اصول کافی مهمترین و اولین کتاب از کتب اربعه، نوشته محمد بن یعقوب کلینی می‌باشد که یکی از آثار بسیار مهم از دوره آغازین پژوهش و تدوین حدیث می‌باشد. با توجه به ویژگی‌های منحصر آن، سبب شده این کتاب از دیگر کتابهای حدیثی متمایز گردد، که می‌توان بعضی از ویژگی‌های کتاب شریف اصول کافی را چنین بر شمرد: ۱. دریافت روایات از معصومین با کمترین راوی، آن هم به دلیل هم عصر بودن کلینی با زمان عصر غیبت صغری. ۲. اصول کافی شامل احادیث متعددی در موضوعات مختلفی از جمله؛ فقهی، اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی می‌باشد. ۳. باب بندی مناسب. ۴. ساختار سه بخشی؛ اصول کافی، فروع کافی و روضه کافی، سبب شده که این کتاب از مهم‌ترین منابع روایی شیعه به حساب آید. سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که؛ مرحوم کلینی در تدوین کتاب شریف اصول کافی از چه روش‌هایی استفاده نموده است؟

۲. پیشینه پژوهش

در مورد روش شناسی تدوین حدیث نوشته‌های متعددی به رشته تحریر در آمده است که می‌توان در ادامه به چند مورد اشاره نمود:

رقیه صادقی نیری (۱۳۸۰) پایان نامه «روش شیخ طوسی در تدوین حدیث»؛ دانشگاه تربیت مدرس، محقق در این نوشتار دو کتاب معتبر حدیثی شیخ طوسی از کتب اربعه شیعه به نام‌های تهذیب الاحکام و الاستبصار فیما اختلف فیه من الاخبار معرفی کرده و تلاش عمده شیخ طوسی در زمینه حدیث در جهت بررسی احادیث مختلف و متعارض بیان می‌کند، که از سو فهم احادیث و تفسیر نامناسب آنها، تعمیم روایات خاص به طور کلی و تقطیع روایات، عدم کتابت حدیث و بیان تدریجی احکام و تقیه توسط ائمه (ع) را به دلیل سلطه طاغوت‌های زمان بوجود دانسته که شیخ طوسی با ارائه راه حل تعارض احادیث مختلف از راه تاویل صحیح و کیفیت جمع شماری از آنها و یا طرد پاره‌ای دیگر با بیان وجه فساد آنها به علم حدیث خدمت شایانی کرده است.

حسین رحمانی تیرکلانی (۱۳۸۸) پایان نامه «منهج حدیثی شیخ حر (ره) در وسایل الشیعه»؛ دانشگاه قم، محقق در این نوشتار بیان می‌کند که شیخ حر عاملی برای تجمیع احادیث کتب اربعه در جهت سهل الوصول کردن کار فقها

با نگارش کتاب ارزشمند وسایل الشیعه، به این مهم اقدام کرد. این کتاب در سبک گردآوری روایات و تقسیم روایات در یک موضوع خاص تحت عنوان یک کتاب دارای نظم و ویژه‌ای است که دستیابی به کلیه روایات را در یک مسأله بسیار آسان می‌کند. هر چند شیخ حر عاملی در دورانی می‌زیسته که تفکر اخباری در جامعه آن روز غالب بوده است و شیخ نیز تا حدی به این تفکر متمایل بوده است.

عاطفه زرسازان (۱۳۹۲) مقاله «روش شیخ صدوق در کمال الدین و تمام النعمه»؛ حدیث پژوهی، نویسنده در این مقاله کتاب کمال الدین و تمام النعمه، را یکی از آثار برجسته شیخ صدوق معرفی می‌نماید که شیخ صدوق در این کتاب بسیاری از نصوص و احادیث مربوط به غیبت که غالباً سنددار، با ترتیبی خاص و به همراه براهینی متین درج گردیده است. به همین منظور، بعد از ذکر مزایای نگارشی کتاب، طرق تحمل حدیث و روش وی در تبیین احادیث بیان شده و در نهایت به بررسی روایات از جهت متن و سند پرداخته شده است. صدوق غالباً احادیث را از طریق سماع فرا گرفته.

تفاوت نوشتار حاضر با پژوهش‌های صورت گرفته در این است که، پژوهش مستقلی در زمینه «روش شناسی تدوین حدیث کلینی در کافی» صورت نگرفته است که در این نوشتار به آن پرداخته می‌شود.

۳. روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش تحلیلی - اسنادی از نوع کتابخانه‌ای بوده و سعی شده با بهره‌گیری از منابع و کتابهای متعدد روایی کهن زوایای روش شناسی تدوین حدیث در اصول کافی مورد بررسی قرار گیرد و آنها را در یک نوشتار جامع تحلیل نماییم.

۴. کتاب کافی

کتاب شریف اصول کافی به عنوان اولین کتاب از کتب اربعه شیعه می‌باشد. این کتاب نوشته محمد بن یعقوب کلینی است. طبق گفته نجاشی، مرحوم کلینی کتاب شریف کافی در مدت ۲۰ سال تألیف و گردآوری نموده است. (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۳۷۷) کتاب کافی از امتیازات خاصی برخوردار می‌باشد که می‌توان آنها را چنین برشمرد: ۱. دسترسی کامل مرحوم کلینی به اصول اربعه^۲. ملاقات حضوری با اصحاب ائمه (ع) ۳. کمترین واسطه در نقل حدیث از معصوم ۴. هم عصر بودن با نواب خاص اربعه (سید بن طاووس، ۱۳۷۰ ق، ص ۱۵۹) ۵. تقسیم بندی روایات بر اساس یک موضوع خاص تحت عنوان یک کتاب، سبب شده که این کتاب از منابع مهم روایی شیعه قرار بگیرد. مؤلف مطالب این کتاب را در سه قسم «اصول کافی»، «فروع کافی» و «روضه کافی» تقسیم نموده است. که معروفترین قسم این کتاب، اصول کافی می‌باشد. بخش اول «اصول کافی» مشتمل بر روایات اعتقادی ذیل ۸ موضوع جمع آوری شده است. بخش دوم از این کتاب «فروع کافی» نام دارد که مرحوم کلینی احادیث فقهی را در ذیل ۲۶ موضوع در این قسم جمع‌آوری نموده است. بخش سوم از کتاب کافی با نام «روضه کافی» معروف است، کلینی در این بخش احادیث غیر از مباحث اعتقادی و فقهی را جمع‌آوری نموده است. مباحثی از قبیل؛ تفسیر و تأویل قرآن (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۸، ص ۲۰۱)؛ سفارش به بندگی (همان، ص ۱۴۳)؛ انذارها (همان، ص ۱۴۱)؛ سرگذشت انبیاء (همان، ص ۲۶۷)؛ زندگی ابی‌ذر غفاری (همان، ص ۲۹۷)؛ مباحث اخلاقی (همان، ص ۳۸۴)؛ بیان شده است. بعضی از علماء این قسم سوم را جزء کتاب کافی نمی‌دانند. (افندی، ۱۴۰۱ ق، ج ۲، ص ۲۶۱)

اندیشمندان شیعه در تعداد احادیث کتاب کافی اختلاف نموده‌اند: یوسف بحرانی تعداد روایات را ۱۶۱۹۹ روایت، علامه مجلسی تعداد روایات را ۱۶۱۲۱ روایت و عبدالرسول غفار تعداد روایات را ۱۵۵۰۳ روایت دانسته‌اند. علت اختلاف در تعداد روایات کتاب کافی به دلیل نحوه شمارش روایات می‌باشد. برخی روایات را که با دو سند بیان شده، دو روایت دانسته و بعضی آن را یک حدیث شمرده‌اند. بعضی از اندیشمندان احادیث مرسله را یک روایت و بعضی آن روایت مرسله را حساب نکرده‌اند. (غفار، ۱۴۱۶ ق، ص ۴۰۱)

۵. مؤلف کتاب کافی

محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی در سال ۲۵۵ قمری در کُلین از توابع شهر ری به دنیا آمد. مرحوم کلینی دوران غیبت صغری را درک نمود. (قمی، ۱۴۱۴ ق، ج ۲، ص ۴۲۲) کلینی در مکان و زمانی زندگی می‌کرد که عقاید حنفیه، شافعیه، اسماعیله و امامی بسیار مطرح و مورد بحث و گفتگو بود. کلینی برای بهره‌گیری از علم حدیث در قم از محضر محدثانی که بی واسطه از امام هادی و امام عسکری (ع) حدیث شنیده‌اند استفاده نمود. (غفار، ۱۴۱۶ ق، ص ۲۶۴) از آنجا که کلینی در مرجعیت دینی آوازه و شهرت داشت، سبب شده بود که عالمان شیعه و اهل سنت برای دریافت فتوا به ایشان مراجعه نمایند. (همان) و از ایشان با تعبیر کم نظیری از قبیل؛ رئیس المحدثین (کشی، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۱۲) اوثق الناس فی الحدیث (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۳۷۷) ثقة، عارف بالأخبار (طوسی، ۱۴۲۰ ق، ص ۳۹۳) یاد شده است. سرانجام مرحوم کلینی در ماه شعبان سال ۳۲۹ قمری همزمان با سال شروع غیبت کبری در بغداد وفات نمود. (مدرس، ۱۳۶۹، ج ۸، ص ۸۰)

۶. امتیازات کافی

کتاب شریف کافی از بین دیگر کتابهای حدیثی زمان خود و کتابهای بعد از خود دارای امتیازاتی می‌باشد که می‌توان به چند مورد اشاره نمود:

۱-۶. جامعیت کافی

پژوهشگر با مراجعه با کافی و در یک مقایسه اولیه بین این کتاب و دیگر کتابهای اربعه شیعه از قبیل؛ «من لا یحضره الفقیه»، «الاستبصار» و «تهذیب الاحکام» با دلایلی اعتراف به جامعیت کتاب کافی خواهد نمود. این دلایل عبارت هستند از: ۱. مرحوم کلینی در آغاز تدوین کتاب کافی قبل از هر چیز با توجه به اهمیت مباحث اعتقادی به جمع آوری روایات این حوزه پرداخته است. ۲. بعد از این بیان روایات اعتقادی، احادیث حوزه اخلاق را جمع آوری نموده. ۳. بعد از اتمام و تدوین احادیث این دو بخش، جمع آوری احادیث فقهی را شروع نموده است که این بیانگر توجه و اهمیت مباحث اعتقادی و اخلاقی برای مرحوم کلینی می‌باشد. اما شیخ صدوق در تدوین «من لا یحضره الفقیه» و شیخ طوسی در دو کتاب «تهذیب الاحکام، الاستبصار» به مباحث فقهی پرداخته‌اند، که اگر این دو مؤلف کتب اربعه به شیوه کلینی، به جمع آوری مباحث اصول دین پرداخته بودند احادیث شیعه از جامعیت هرچه تمامتر برخوردار می‌شد.

۲-۶. منابع روایی معتبر

از آنجا که مرحوم کلینی از علمایی بوده که در عصر دوران تابعان اصحاب و تابعان تابعان زندگی می‌زیست و در آن دوران کتابهای معتبر روایی شیعه مانند «اصول اربعه‌مأه» تألیف شده بودند، ایشان برای تدوین کتاب کافی از این

اصول استفاده نموده است. هرچند در تعداد کتابها اصول اربعه‌أه اختلاف است ولی در خصوص مؤلفین این کتابها از جهت وثاقت و امانت داری در حدیث اعتماد بسیار وجود دارد. (طوسی، ۱۴۲۰ ق، ص ۲)

۷. روش شناسی تدوین احادیث کافی

هر یک از محدثان روش‌های خاصی را برای تدوین کتاب حدیثی خود اتخاذ نموده‌اند که این روش‌ها باعث تمایز کتاب آنها از دیگر کتابهای حدیثی می‌شود. مرحوم کلینی در تدوین کتاب کافی روشهایی را انتخاب نموده که در نوشتار پیش رو مورد بحث قرار خواهد گرفت:

۱-۷. کتاب بندی احادیث

معمول محدثان روایات یک موضوع خاص را به جهت دسترسی آسان تحت عنوان همان موضوع جمع آوری و دسته بندی می‌نمایند. کلینی در کتاب کافی روایات را تحت عنوان موضوع خاص جمع آوری کرده و بر آنها نام «کتاب» گذاشته و احادیث هر کدام از این کتابها را با توجه به محتوای خاص به «ابواب» مختلفی تقسیم نموده است. کلینی احادیث کافی را تحت عنوان ۳۴ کتاب و ۲۴۰۶ باب جمع آوری نموده است که عنوان این کتابها به تفکیک ابواب عبارتند از: کتاب عقل و جهل، کتاب فضل علم ۲۲ باب، کتاب توحید ۳۶ باب، کتاب حجّه ۱۳۰ باب، کتاب ایمان و کفر ۲۱۰ باب، کتاب دعاء ۶۰ باب، کتاب فضل قرآن ۱۳ باب، کتاب عشره ۳۰ باب، کتاب طهاره ۴۶ باب، کتاب حیض ۲۵ باب، کتاب جنائز ۹۷ باب، کتاب صلاه ۱۰۹ باب، کتاب زکاه ۹۰ باب، کتاب صیام ۸۴ باب، کتاب حج ۳۳۹ باب، کتاب جهاد ۳۳ باب، کتاب معیشه ۱۶۰ باب، کتاب نکاح ۱۹۴ باب، کتاب عقیقه ۳۸ باب، کتاب طلاق ۸۲ باب، کتاب عتق و تدبیر و کتله ۱۹ باب، کتاب صید ۱۷ باب، کتاب فبائح ۱۵ باب، کتاب اطعمه ۱۲۶ باب، کتاب اشربه ۳۸ باب، کتاب زی و تجمل و مروءه ۶۹ باب، کتاب دواجن ۱۳ باب، کتاب وصایا ۳۹ باب، کتاب موارث ۷۱ باب، کتاب حدود ۶۳ باب، کتاب ذیات ۷۷ باب، کتاب شهادت ۲۴ باب، کتاب قضاء و احکام ۱۹ باب، کتاب ایمان و نذور و کفارات، ۱۸ باب. از خصوصیات و امتیازات کلینی در تدوین روایات کافی این است که عنوان کتابها را جزئی و به تبع آن ابواب آن بخش از کتاب را بسیار جزئی بیان نموده است.

۲-۷. بیان سند کامل حدیث

نقل کلام با سند یکی از شیوه‌های نقل سخن اسنادی می‌باشد که تنها مختص مسلمانان است و این در روایات امت پیامبر(ص) صورت گرفته و در امتهای پیشین چنین نبوده است. (عاملی، ۱۴۰۱ ق، ص ۱۴۵) هر چند در دوره آغازین تدوین حدیث ذکر سند ضرورت نداشت، ولی با وجود سود جویان و دروغ پردازان در حوزه حدیث، ذکر سند حدیث به منظور بازدارندگی از جعل احادیث دروغین ضرورت پیدا نمود و از لوازم وثاقت متون حدیثی قرار گرفت. (دارمی، ۱۴۳۴ ق، ج ۱، ص ۱۷۷) مرحوم کلینی در تمام کافی روایت را با ذکر سلسله سند به معصوم بیان نموده است و از مجهول گذاشتن حدیث پرهیز نموده.

۳-۷. اجتناب از نقل به معنا

از مشکلات عمده علم حدیث، نقل به معنا بردن روایت می‌باشد. هرچند در میان شیعیان اجماع در جواز نقل به معنا روایات وجود دارد. (انصاری، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۲۱۲) ولی بهترین افتخار و اعتماد در حوزه روایی و حدیث

برای کسی است که روایات را بدون نقل به معنا بیان نماید. بزرگان و علمای رجال شیعه، بر این اتفاق نظر دارند که کلینی، در نقل حدیث امانتدار بوده و به همین دلیل ایشان را ملقب به «ثقه الاسلام» نموده‌اند. (سید بن طاووس، ۱۳۷۰ ق، ص ۱۵۹) در تمامی احادیث کلینی در کتاب کافی، نقل نص روایت و اجتناب از نقل به معنا توسط ایشان قابل اعتراف همگان می‌باشد.

۴-۷. معرفی راوی

یکی از شیوه‌های معروف و متداول بین محدثان قبل از نقل حدیث معرفی راوی از قبیل؛ معرفی راوی طبق شهر سکونت آن، معرفی با لقب، معرفی با نسب، معرفی با صنعت، معرفی با حرفه می‌باشد. مرحوم کلینی در تدوین احادیث کافی از این روشها استفاده نموده است. برای نمونه به چند مورد اشاره می‌شود: ۱. معرفی راوی با شهر: الف. کلینی، (داوود بن کثیر) را با توجه محل سکونت ایشان که (رقه) می‌بود ایشان را «داوود بن کثیر رقی» معرفی نموده است. (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۴۵۱) ب. مرحوم کلینی، (سعید بن قیس) را با توجه به قبیله و سکونت ایشان که (همدان) می‌بود ایشان را «سعید بن قیس همدانی» معرفی نموده است. (همان، ج ۲، ص ۵۹) سعید بن قیس از طایفه یمنی همدان واقع در عراق بوده است، که ایشان ریاست قبیله خود را به عهده داشت. (ابن حثاک، ۱۴۲۵ ق، ج ۱۰، ص ۵۴) ج. کلینی یکی دیگر از روایان کافی به نام (عبیدالله بن علی) با توجه به رفت و آمد زیاد او به شهر حلب برای تجارت (برقی، ۱۳۴۲، ص ۲۳) از ایشان با عنوان «عبیدالله بن علی حلبی» یاد نموده است. (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۵، ص ۴۸۰) ۲. معرفی راوی با القاب: الف. کلینی، (احمد بن ابی نصر) را با توجه به لقب ایشان که (بزنطی) بود «احمد بن ابی نصر بزنطی» خوانده است. (همان، ج ۶، ص ۳۴۴) چون بزنطی یک نوع لباس بوده و احمد بن ابی نصر، در تجارت این لباس بوده او را بزنطی می‌نامیدند. (امین عاملی، ۱۴۰۳ ق، ج ۳، ص ۱۴۰) ب. کلینی، (خالد بن نافع) را با لقب (بیاع السابری) نامیده است. (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۲، ص ۱۴۷) به این دلیل که خالد بن نافع، تاجر سابری (پارچه های نازکی که در سابور درست می‌شد) او را بیاع السابری نامیدند. ج. کلینی، (سلیمان بن مهران) را با لقب (اعمش) به دلیل ضعف بینایی که داشته «سلیمان بن مهران اعمش» معرفی نموده است. (همان، ج ۴، ص ۲۴۴) ۳. معرفی راوی با نسب: مرحوم کلینی، (ابوالقاسم برید بن معاویه) را به دلیل اینکه نسب او به (بنی عجل) بر می‌گردد، «ابوالقاسم برید بن معاویه عجلی» یاد نموده است. (همان، ج ۱، ص ۲۰۸)

۵-۷. سماع

یکی از اصطلاحات علوم حدیث «سماع» است. سماع یعنی شنید روایت از استاد می‌باشد. (سیوطی، ۱۴۲۰ ق، ج ۲، ص ۴۱۸) طبق اتفاق نظر محدثان از فریقین، بهترین شیوه برای نقل حدیث (سماع) است. روایاتی که طبق این شیوه نقل شده باشند از اعتبار بالایی برخوردار خواهند بود. عباراتی همچون «حَدَّثَنِي» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۴۹) و «أَخْبَرَنَا» (همان، ص ۷۲) در کتاب کافی اشاره به سماع روایت دارد. مرحوم کلینی روایات ابتدایی کافی را در بیشتر مواقع با این صیغه و از راه قرائت، برای مشایخ و اساتید حدیث خود بیان نموده است.

۶-۷. ثلاثیات

یکی از امتیازات و ویژگی‌های کلینی در تدوین احادیث کافی این است که روایات را به نحوی عالی السند، نقل کرده است. عالی السند بودن روایت یعنی، حدیثی که سلسله سند روایان آن تا معصوم اندک و سند متصل حدیث

باشد. (مامقانی، ۱۴۲۸ ق، ج ۱، ص ۲۳۴) با توجه به اینکه کلینی، در عصر نزدیک به امام زندگی می‌کرد، تعدادی از روایات کتاب شریف کافی را با سه واسطه از معصوم نقل نموده است که به این «ثلاثیات» گفته می‌شود. (ترمس‌العاملی، ۱۳۷۵، ص ۴۱) تعداد روایات ثلاثیات کلینی در کافی ۱۳۵ روایت می‌باشد.

۷-۷. معنعن

یکی از شیوه‌های نقل حدیث در کتابهای روایی، به شیوه «مُعْنَن» می‌باشد. از اصطلاحات متداول در علوم حدیث، روایت مُعْنَن می‌باشد، یعنی در سلسله سند این روایت عبارت «عن» وجود داشته باشد تا اینکه روایت به معصوم برسد. (حاکم نیشابوری، ۱۳۹۷ ق، ص ۳۴) معمولاً نقل حدیث به صورت مُعْنَن، زمانی صورت می‌گیرد که راوی از استاد حدیثی خود اجازه داشته باشد، که در این صورت حدیث را به لفظ (عن) نقل خواهد کرد. یکی از شیوه‌های متداول تدوین احادیث کافی توسط مرحوم کلینی به شیوه «مُعْنَن» می‌باشد. (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، رک کلینی: ص ۱۰؛ ج ۲، ص ۴۵؛ ج ۳، ص ۴۵۸) به دلیل زیادی نقل حدیث از این طریق توسط کلینی، این روش را بنام ایشان معروف شده است.

۷-۸. عده من أصحابنا

یکی از اصطلاحات علوم حدیث «عده» می‌باشد که گروهی از اساتید و مشایخ را شامل می‌شود، محدث به وسیله آنها روایت را از مشایخ بالاتر خود در طبقات روایی، نقل می‌کند. از مجموعه مشایخ روایی با عنوان «عده من أصحابنا» تعبیر می‌شود. کلینی در استفاده از اساتید و مشایخ با عنوان «عده من أصحابنا» استثناء نبوده و بیش از ۳۰۰ مورد، کلینی در کافی با توجه به استناد خود بیان نموده است. اصحاب عده روایی ایشان سه نفر بیان شده که عبارتند از «سهل بن زیاد» و «احمد بن محمد بن عیسی» و «احمد بن محمد بن خالد برقی» احادیث نقل نموده. (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۸۲) شیوه نقل حدیث به صورت اختصار در سند با عبارت (عده من أصحابنا) ابتکار و ابداع مرحوم کلینی بوده که باعث الگو برداری از این روش برای محدثان بعد از ایشان فراهم شده است، محدثانی مانند شیخ صدوق در تدوین کتاب الفقیه و شیخ طوسی در تدوین دو کتاب الاستبصار و التهذیب از این شیوه استفاده کامل نموده‌اند.

۷-۹. اختصار در نقل سند

با توجه به حجم بالای روایات و دغدغه محدثان و تدوین کنندگان کتابهای حدیثی برای ثبت و ضبط احادیث و همچنین کثرت ناقلان احادیث، یکی از شیوه‌های متداول روایات ثبت پی در پی روایاتی است که راویان مشترک دارند. یکی از اهداف این روش جلوگیری از تکرار نام راوی می‌باشد. کلینی در تدوین احادیث کافی از این شیوه استفاده نموده و در روایاتی که ابتدای سلسله سند حدیث با همان راوی در حدیث قبلی آغاز می‌شود از عباراتی از قبیل: «عَنْهُ عَن» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۳۸۴) و «بِهَذَا الْإِسْنَاد» (همان، ج ۵، ص ۵۹) استفاده نموده است.

۷-۱۰. عبارات مجهول در سند

یکی از وظایف مؤلفان کتابهای حدیثی این است که سلسله سند روایت را کامل و دور از هر گونه ابهام و مجهول بیان نمایند. مرحوم کلینی، سند بعضی از احادیث کافی از حیث راوی را با عبارات مجهول نقل کرده است. الفاظ

مجهول عبارتند از: «عن أم» (همان، ج ۵، ص ۳۱۱)؛ «عن فُلان» (همان، ج ۶، ص ۳۵۲)؛ چهارده مورد با عبارت «عن شیخ» (همان، ج ۷، ص ۳۵۱)؛ یکصد و چهل و سه مورد با عبارت «عن غیر واحد» (همان، ج ۳، ص ۵۲۱)؛ نوزده مورد با عبارت «عن رجل من أهل» (همان، ج ۱، ص ۱۶۱) که البته (رجل) مجهول را به واسطه شهر سکونت آن راوی تخصیص زده است. مانند: «عن رجل من أهل فارس» (همان، ص ۳۲۹)؛ «عن رجل من أهل المدینه» (همان، ص ۴۹۷)؛ «عن رجل من أهل الجبل» (همان، ج ۲، ص ۶۳۹)؛ «عن رجل من أهل سباط» (همان، ج ۳، ص ۵۰۱)؛ «عن رجل من أهل مصر» (همان، ج ۴، ص ۲۴۲)؛ «عن رجل من أهل مرو» (همان، ج ۶، ص ۳۰۷)؛ «عن رجل من أهل بلخ» (همان، ج ۸، ص ۲۳۰).

۷-۱۱. عرضه حدیث به قرآن

از آنجا که روایات و احادیث نقش بسیار مهمی در فهم و تفسیر معارف قرآن خواهند داشت، نباید فراموش نمود که با توجه به دلایل مختلف از قبیل؛ عدم ضابط بودن و وثاقت راوی، علایق قبیله‌ای، تطمیع و دیگر موارد در متن روایت تصرف شده باشد، پس بهترین روش و شیوه و اصل اساسی در فهم صحیح روایت طبق فرمایش پیامبر اکرم (ص): «أیها الناس ما جاءکم عنی یوافق کتاب الله فأننا قلته و ما جاءکم یخالف کتاب الله فلم أقله؛ آنچه که از من به شما رسیده و موافق قرآن باشد، آن را من گفته‌ام و آنچه به شما رسید و مخالف قرآن بود، من آن را نگفته‌ام.» (همان، ج ۱، ص ۶۹) مرحوم کلینی در تدوین احادیث کافی از این اصل پیروی نموده و در مقدمه کتاب خود چنین بیان داشته است: لا یسع أحدا تمییز شیء، ممّا اختلف الروایة فیہ عن العلماء علیهم السلام برأیه، إلا علی ما أطلقه العالم بقوله علیه السلام: «عرضوها علی کتاب الله فما وافی کتاب الله عزّ و جلّ فخذوه، و ما خالف کتاب الله فردوه» و قوله (ع): «دعوا ما وافق القوم فإنّ الرشد فی خلافهم» و قوله (ع) «خذوا بالمجمع علیه، فإنّ المجمع علیه لا ریب فیہ» و نحن لا نعرف من جمیع ذلك إلا أقله و لا نجد شیئا أحوط و لا أوسع من ردّ علم ذلك کله إلى العالم (ع) و قبول ما وسّع من الأمر فیہ بقوله (ع): «بأیما أخذتم من باب التسلیم وسعکم». (همان، ص ۸) این مقدمه نقل شده در ابتدای کافی، بیانگر شخصیت والای علمی و دقت و بی‌طرفی ایشان نسبت به انتخاب احادیثی است که موافق با قرآن و سنت نبوی باشد.

۷-۱۲. پرهیز از روایات مضمرة

حدیث مضمّر، حدیثی است که نام معصوم در آن مشخص نباشد، بلکه بواسطه ضمیر با عباراتی از قبیل؛ «قلت له»، «سئلته»، «سئلت عنه» و «کتبت إلیه» به ایشان اشاره شده است. (مامقانی، ۱۴۲۸ ق، ج ۱، ص ۳۳۲) علمای فقیه متقدم، مانند شهید اول و شهید ثانی مطلقاً احادیث مضمّر را حجت نمی‌دانستند (طوسی، ۱۳۶۴، ج ۶، ص ۳۵۲) دیگر فقهای شیعه در مورد احادیث مضمّر قائل به تفصیل شده‌اند و اعتقاد دارند در صورتی که راوی این گونه احادیث از بزرگان دین و معروف به وثاقت باشند مانند زرار، این احادیث مورد قبول و حجت خواهند بود. (خراسانی، ۱۴۲۹ ق، ص ۳۸۹) می‌توان در روش کلی مرحوم کلینی در تدوین احادیث کافی چنین بیان داشت که ایشان از اضممار در حدیث پرهیز نموده است و از جمع آوری چنین احادیثی خود داری کرده است، مگر اینکه در بعضی از احادیث که راوی به امام معصوم (ع) نامه نوشته باشد با عبارت «کتبت إلیه» حدیث را به صورت ضمیر نقل کرده است، که بیشتر این روایات مضمّر از «علی بن مهزیار» نقل شده است. (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۵۴۷) ج ۳، ص ۵۲۱؛ ج ۴، ص ۳۰۹؛ ج ۶، ص ۱۹۵؛ ج ۷، ص ۲۹

بعضی از روایات در کتابهای حدیثی از شیعه و اهل سنت وجود دارد که با هم در تعارض می‌باشند که می‌تواند دلایل مختلفی از قبیل؛ رعایت حال راوی توسط معصوم(ع)، خطای راوی در ضبط حدیث، تعصب راوی و ... داشته باشد. با این وجود علاوه بر اینکه سبب سردرگمی خواننده روایت در فهم، استناد و استفاده از روایت خواهد بود، باعث عدم توجه به آن کتاب حدیثی می‌باشد. مرحوم کلینی در برخورد با روایات متعارض در کتاب کافی، روایتی را که از صحت آن حدیث مطمئن بوده و احادیث مشهور را در هنگام تعارض رجحان داده و آن را نقل کرده است و برای رفع تعارض میان احادیث راه‌کارهایی را بیان نموده است. (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ ق، ج ۱، ص ۵) مرحوم کلینی در کافی روایات را از دو جنبه متن و سند مورد بررسی قرار داده است تا از این طریق تعارض در بین روایات از بین رود. (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۱، ص ۸۷)

۱۴-۷. استناد به آیات

یکی از روشهای محدثین و مفسرین استناد به قرآن برای تحلیل و تفسیر روایت و یا شاهد گرفتن از قرآن برای تایید مطلوب و خواسته علمی خود می‌باشد. کلینی در احادیث کافی، از شیوه استفاده نموده است و به جهت اثبات نظرات خود در بعضی از مباحث علمی از قبیل مباحث فقهی به آیات قرآن استناد نموده است که برای نمونه می‌توان به یک مورد اشاره نمود، ایشان برای معنی «کلاله» گفته است: «کلاله شامل برادر و خواهر می‌شود، زمانی که برای میت، پدر و مادر یا فرزندی وجود نداشته باشد، اگر یکی از این سه نفر زنده باشند، خواهران و برادران، کلاله نخواهند بود و به طریق اولی سهمی از ارث نسیبشان نخواهد شد.» و در ادامه برای این مطلب خود آیه شریفه «يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكُلَالَةِ إِنَّ امْرَأًا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وُلْدٌ وَ لَهُ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَ هُوَ بِرِثَتِهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وُلْدٌ» (نساء/۱۷۶) استناد نموده است. (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۷، ص ۷۴)

۱۵-۷. شرح احادیث

یکی از روش‌های فهم صحیح حدیث، شرح و توضیح روایات توسط محدثان می‌باشد. مؤلفان کتابهای حدیثی از آن جهت که نسبت به علم حدیث کاملاً آشنایی دارند، در کتابهای خود اقدام به شرح روایات نموده‌اند. کلینی از آن دسته محدثان است که از این سنت، پیروی نموده و در آنجا که لزوم شرح و توضیح را در روایت، احساس نموده به شرح آن پرداخته است که در ادامه برای نمونه به چند مورد اشاره خواهیم کرد؛ بعد از بیان احادیث باب وضو، تعداد دفعات جواز و استحباب آب کشیدن اجزاء را توضیح و شرح نموده است. (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۳، ص ۲۷) در جای دیگر بعد از بیان احادیث وقت نماز مغرب و عشاء در خصوص انتهای وقت نماز مغرب و عشاء برای مختار و مضطر، به شرح و توضیح روایت این باب پرداخته است. (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۳، ص ۲۸۰) مرحوم کلینی، بعد از نقل روایتی از امام باقر(ع) در مورد ادا و قضاء نماز، به شرح زمان نماز قضاء پرداخته است. (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۳، ص ۲۸۹) کلینی در کافی بعد از بیان احادیث باب نماز، به شرح و توضیح احادیث شکایات نماز و اقسام و شرایط آن پرداخته است. (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۳، ص ۳۵۷-۳۶۲) ایشان در کتاب توحید، که از مباحث اعتقادی می‌باشد، بعد از نقل روایت از امام علی(ع) در خصوص معرفت به خداوند به وسیله خداوند به شرح و توضیح حدیث یاد شده پرداخته است. (همان، ج ۱، ص ۸۵)

در ذیل روایات از روایان توضیحاتی بیان شده است که کلینی مواردی از آنها را بیان داشته است. برای نمونه می‌توان به احادیث کتاب ارث اشاره نمود، که ایشان احادیث مختلفی دلالت بر اینکه جد ارث می‌برد شمرده است و در ادامه از توضیحاتی از یونس بن عبد الرحمان، تحت روایت پرداخته است «إِنَّ الْجَدَّ يَنْزِلُ مَنْزِلَةَ الْأَخِّ» که جد همانند برادر می‌باشد و نسبت جد با میت، نسبت برادر با میت است. (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۷، ص ۱۱۵) کلینی در جای دیگر، روایتی از امام صادق(ع) در خصوص موارد نه‌گانه (گندم، جو، کشمش، خرما، طلا، نقره، گاو، گوسفند و شتر) و جوب زکات بیان نموده و آن حضرت فرمودند که خداوند مازاد این موارد را عفو کرده است. بعد در ادامه به نقل از یونس بن عبدالرحمان نوشته است: «إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ فِي أَوَّلِ النَّبُوَّةِ كَمَا كَانَتِ الصَّلَاةُ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ زَادَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِيهَا سَبْعَ رَكْعَاتٍ وَكَذَلِكَ الزَّكَاةُ وَضَعَهَا وَسَنَّهَا فِي أَوَّلِ نُبُوَّتِهِ عَلَى تِسْعَةِ أَشْيَاءَ ثُمَّ وَضَعَهَا عَلَى جَمِيعِ الْحُبُوبِ» حکم بیان شده مختص زمان آغاز نبوت پیامبر(ص) بوده است، چنان که نماز در ابتدای نبوت دو رکعت بود ولی پیامبر بعد هفت رکعت به آن اضافه نمود، همینطور در بحث زکات، در اولین مرحله در نه مورد واجب بود اما بعد پیامبر زکات را به تمام حبوبات واجب فرمود. (همان، ج ۳، ص ۵۰۹)

کلینی در موارد مختلفی نظریات اصحاب ائمه را در ضمن نقل حدیث یا بعد از نقل روایت بیان نموده است که می‌توان چند نمونه از روایان صاحب نظر را به صورت فهرست بیان نمود: یونس بن عبدالرحمان (ج ۱، ص ۱۵۴ و ص ۱۷۳؛ ج ۳، ص ۲۳۲ و ص ۵۲۹؛ ج ۷، ص ۱۲۱)؛ ابن ابی عمیر (ج ۱، ص ۴۱۰؛ ج ۵، ص ۲۷۸؛ ج ۶، ص ۱۱۰)؛ زراره بن اعین (ج ۱، ص ۳۴۲؛ ج ۲، ص ۴۶۷؛ ج ۳، ص ۳۲؛ ج ۷، ص ۹۷؛ ج ۸، ص ۲۳۸)؛ معاویة بن وهب (ج ۲، ص ۵۳۷)؛ معاویة بن حکیم (ج ۶، ص ۱۶۰) طبق گفته مرحوم فیض کاشانی در بعضی از موارد فرمایش مرحوم کلینی با متن روایت مشابه شده است که فرق بین آن دو سخت است. (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ ق، ص ۵) چرا که مرحوم کلینی نظریات اصحاب را با عباراتی از قبیل؛ «مَعْنَى قَوْلِهِ» (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۳، ص ۵۰۹) و «یعنی» (همان، ج ۱، ص ۱۵۴) بیان کرده است.

۱۷-۷. نقل روایت از غیر معصوم

یکی از شیوه‌های مرحوم کلینی در تدوین احادیث کتاب کافی در بعضی از موارد، نقل حدیث از غیر معصوم بلکه نقل از روایان و اصحاب معتمد ائمه(ع) در ابواب مختلف می‌باشد که می‌توان به چند مورد اشاره نمود: از معاویه بن عمار در در باب محرم (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۴، ص ۳۷۲) باب دعاها بعد از نماز (همان، ج ۲، ص ۵۴۹) باب صحبت در نماز (همان، ج ۳، ص ۳۵۷) باب قضاء ذکات میت (همان، ص ۵۴۷) باب ورود به کعبه (همان، ج ۴، ص ۵۳۰) باب وصیت به آزاد کردن برده و صدقه و حج سه روایت (همان، ج ۷، ص ۱۸-۱۹) باب نوادر (همان، ص ۶۳)؛ از یونس رافعه در باب نشستن و صحبت با علماء (همان، ج ۱، ص ۳۹)؛ از محمد بن جمهور رافعه در باب رای و قیاس (همان، ج ۱، ص ۵۹)؛ از احمد بن محسن المیثمی در کتاب التوحید، باب حدوث عالم (همان، ج ۱، ص ۷۴)؛ از محمد بن اسحاق در کتاب التوحید، باب حدوث عالم (همان، ج ۱، ص ۷۹)؛ از ظاهر بن حاتم باب پایین‌ترین مرحله معرفت (همان، ج ۱، ص ۸۶)؛ از محمد بن خالد در باب کون و مکان (همان، ج ۱، ص ۸۹)؛ از محمد بن سنان در حدوث اسماء (همان، ج ۱، ص ۱۱۳)؛ از هشام بن حکم در باب حکمت و انتقال (همان، ج ۱، ص ۱۲۸) دو روایت در باب آنچه خداوند در مورد نساء حلال کرده (همان، ج ۵، ص ۳۶۲)؛ از اسماعیل بن

جابر در باب جبر و قَدَر و امر بین الامرین (همان، ج ۱، ص ۱۵۸) باب ورود اصحاب فیل به کعبه (همان، ج ۴، ص ۲۱۵)؛ از حسین مختار باب اشاره و نص به امام رضا(ع) (همان، ج ۱، ص ۳۱۲)

۱۸-۶. نقل احادیث که صریح به نام معصوم اشاره نشده

یکی دیگر از شیوه‌های مرحوم کلینی در تدوین احادیث کتاب کافی، نقل حدیث در ابواب مختلف می‌باشد از روایانی که به صورت تقیه و با عباراتی از قبیل: «کتبت إلیه ع»، «کتبت إلی الرّجل ع»، «سئل العالم ع» و «العبد الصّالح ع» به ائمه(ع) اشاره نموده‌اند، که برای نمونه به چند مورد اشاره می‌شود:

سه روایت با عبارت «کتبت إلیه ع»: در باب روزه حائض و مستحاضه (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۴، ص ۱،۳۶)؛ باب خوردن شیر خوک (همان، ج ۶، ص ۲۴۹)؛ باب آنچه از مرده استفاده می‌شود و آنچه از آن استفاده نمی‌شود. (همان، ج ۶، ص ۲۵۸)

پنج روایت با عبارت «کتبت إلی الرّجل ع»: باب توحید (همان، ج ۱، ص ۱۰۲)؛ باب لباسی که به خون نجس شده است (همان، ج ۳، ص ۶۰)؛ باب نماز تسبیح (همان، ج ۳، ص ۴۶۶)؛ باب فطریه (همان، ج ۴، ص ۱۷۲)؛ باب طلاق زنی که قاعدگی خود مخفی نگه داشته می‌دارد. (همان، ج ۶، ص ۹۸) یک روایت با عبارت «سئل العالم ع»: باب بداء. (همان، ج ۱، ص ۱۴۸)

بیست و یک روایت با عبارت «العبد الصّالح ع»: باب حجت خداوند بواسطه امام (همان، ج ۱، ص ۱۷۷)؛ باب خمس (همان، ج ۱، ص ۵۳۹)؛ باب دیدار برادر دینی (همان، ج ۲، ص ۱۷۸)؛ باب شک (همان، ج ۲، ص ۳۹۹)؛ باب لباسی که به خون نجس شده است (همان، ج ۳، ص ۵۹)؛ باب شستن لباس حائض (همان، ج ۳، ص ۱۰۹)؛ باب زنی که می‌میرد و کودکی در رحم او حرکت می‌کند (همان، ج ۳، ص ۱۵۵)؛ آنچه در استقبال ماه رمضان گفته می‌شود (همان، ج ۴، ص ۷۴)؛ فضایل طواف (همان، ج ۴، ص ۴۱۲)؛ باب ورود به کعبه (همان، ج ۴، ص ۵۲۹)؛ باب نادر (همان، ج ۵، ص ۲۹۷)؛ باب نوادر امام رضا(ع) (همان، ج ۵، ص ۴۴۴)؛ باب عقیقه و وجوب آن (همان، ج ۶، ص ۲۴)؛ باب فراست و با هوشی غلام (همان، ج ۶، ص ۵۱)؛ باب قیام مردم به طلاق (همان، ج ۶، ص ۵۱)؛ باب زنان (همان، ج ۶، ص ۱۰۲)؛ طلاق مجبور و مکره (همان، ج ۶، ص ۱۲۷)؛ باب حکمین و شقاق (همان، ج ۶، ص ۱۴۶)؛ باب طلاق عبد در صورت ازدواج با اجازه ولی خود (همان، ج ۶، ص ۱۶۸)؛ باب قرقاولها (همان، ج ۶، ص ۳۷۲)؛ باب حدود (همان، ج ۷، ص ۲۱۷)

کتاب اصول کافی مهمترین و اولین کتاب از کتب اربعه، نوشته محمد بن یعقوب کلینی می باشد. علمای شیعه با تعبیری همچون، رئیس المحدثین، أوثق الناس فی الحدیث، ثقۀ، عارف بالأخبار یاد کرده اند. کتاب الکافی در ساختار از سه بخش؛ اصول کافی، فروع کافی و روضه کافی تشکیل شده است. مرحوم کلینی در بخش اول روایات مشتمل بر مباحث را اعتقادی ذیل ۸ موضوع و بخش دوم احادیث مشتمل بر موضوعات فقهی در ذیل ۲۶ موضوع و در بخش سوم احادیثی غیر از مباحث اعتقادی و فقهی از قبیل؛ تفسیر و تأویل قرآن، سفارش به بندگی، انذارها، سرگذشت انبیاء، زندگی ابی ذر غفاری، مباحث اخلاقی، را جمع آوری نموده است. روش تحقیق در پژوهشی که صورت گرفت، تحلیلی - اسنادی از نوع کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از منابع و کتابهای متعدد روایی است. کتاب شریف کافی از بین دیگر کتابهای حدیثی دارای امتیازاتی از قبیل: جامعیت کافی، استفاده از منابع روایی معتبر می باشد. صاحب اصول کافی در تدوین کتاب شریف کافی، روشهایی از قبیل: کتاب بندی احادیث، بیان سند کامل حدیث، اجتناب از نقل به معنا، معرفی راوی، سماع، ثلاثیات، معنعن، عده من أصحابنا، اختصار در نقل سند، عبارات مجهول در سند، عرضه حدیث به قرآن، پرهیز از روایات مضمرة، عدم بیان روایات متعارض، استناد به آیات، شرح احادیث، بیان توضیحات اصحاب، نقل روایت از غیر معصوم و نقل احادیث که صریح به نام معصوم اشاره نشده، استفاده نموده است. با هدف تبیین دقیق علمی روش شناسی تدوین احادیث کلینی در الکافی، نتیجه به دست آمده در اختیار حدیث پژوهان قرار می گیرد.

- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴ ق) تحف العقول، دوم، قم، جامعه مدرسین.
- ابن حانک، حسن بن احمد (۱۴۲۵ ق) الإکلیل من أخبار الیمن و أنساب حمیر، یمن، وزاره الثقافه و السياحه.
- افندی، عبدالله بن عیسی بیگی (۱۴۰۱ ق) ریاض العلماء و حیاض الفضلاء، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
- امین عاملی، محسن (۱۴۰۳ ق) اعیان الشیعه، بیروت، دارالتعارف.
- انصاری، محمد بن شجاع (۱۳۸۱) معالم الدین فی فقه آل یاسین، قم، موسسه امام صادق علیه السلام.
- برقی، احمد (۱۳۴۲) کتاب الرجال، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ترمس عاملی، امین (۱۳۷۵) ثلاثیات کلینی، قم، دار الحدیث.
- حاکم نیشابوری، محمد بن عبدالله (۱۳۹۷ ق) معرفه علوم الحدیث، بیروت، دار الکتب العلمیه.
- خراسانی، محمد کاظم (۱۴۲۹ ق) کفایه الاصول، بیروت، موسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- دارمی، عبدالله (۱۴۳۴ ق) سنن، بیروت، دار البشائر.
- سیوطی، جلال الدین (۱۴۲۰ ق) تدریب الراوی فی شرح تقریب النواوی، بیروت، دار الفکر للطباعه و النشر و التوزیع.
- سید بن طاووس، علی بن موسی (۱۳۷۰ ق) کشف المحججه لثمره المهججه، نجف، المطبعه الحیدریه.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۲۰ ق) الفهرست، قم، مکتبه المحقق الطباطبائی.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۶۴) تهذیب الأحکام، تهران، دار الکتب الإسلامیه.
- عاملی، حسین (۱۴۰۱ ق) وصول الاخیار الی اصول الاخبار، قم، مجمع الذخائر الاسلامیه.
- غفار، عبدالله الرسول (۱۴۱۶ ق) کلینی و الکافی، قم، مؤسسه النشر الاسلامی.
- فیض کاشانی، محمد محسن (۱۴۰۶ ق) الوافی، اصفهان، کتابخانه امام امیر المؤمنین علی علیه السلام.
- قمی، عباس (۱۴۱۴ ق) سفینه البحار، قم، اسوه.
- کشی، محمد بن عمر (۱۳۶۳) اختیار معرفه الرجال قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق) الکافی، چهارم، تهران، دار الکتب الإسلامیه.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹ ق) الکافی، قم، دار الحدیث.
- مامقانی، عبد الله (۱۴۲۸ ق) مقباس الهدایه فی علم الدرایه، قم، دلیل ما.
- مدرس، محمد علی (۱۳۶۹) ریحانه الادب فی تراجم المعروفین بالکنیه او اللقب، تهران، خیام.
- نجاشی، احمد بن علی (۱۳۶۵) رجال النجاشی، ششم، قم، جامعه مدرسین حوزة علمیه.